

8.Історична пам'ять як основа формування еціональної ідентичності

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМ. В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО**

Кафедра історії

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор із науково-
педагогічної
роботи _____ О. А.
Кузнецова

серпня 2019 р. _____

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Історична пам'ять як основа формування національної ідентичності

Освітньо-кваліфікаційний рівень: бакалавр

Миколаїв - 2019

Робоча програма навчальної дисципліни «Історична пам'ять як основа формування національної ідентичності»

Розробник: **Калкутіна Наталія Володимирівна**, ст. викладач кафедри історії, кандидат історичних наук, _____ (Н. В. Калкутіна)

Програму схвалено на засіданні кафедри історії

Протокол № _____ від « _____ » серпня 2019 р.

В. о. завідувача кафедри _____ (_____)

« _____ » серпня 2016 р.

Програму погоджено навчально-методичною комісією історичного факультету

Протокол № _____ від « _____ » серпня 2019 року

Голова навчально-методичної комісії _____ (Н. В. Калкутіна)

Програму погоджено навчально-методичною радою МНУ імені В. О. Сухомлинського

Протокол № _____ від « _____ » серпня 2019 року

Голова навчально-методичної ради _____ (О. А. Кузнецова)

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів –5,0		Вибіркова	
Індивідуальне науково-дослідне завдання – підготовка наукового дослідження на основі усних джерел		Рік підготовки:	
		1-й	1-й
Загальна кількість годин – 150		Семестр	
		1-й	1-й
		Лекції	
		14 год	10 год
Тижневих годин для денної форми навчання:	Освітньо-кваліфікаційний рівень:	Практичні, семінарські	
		36 год	6 год
аудиторних – 4	<i>бакалавр</i>	Консультації	
самостійної роботи студента – 6,6			
		Самостійна робота	
		100 год.	134
		Вид контролю: залік	

Примітка.

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної та індивідуальної роботи становить: для денної форми навчання – 150:

50 год. – аудиторні заняття, 100 год. – самостійна робота (30/70%)

2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Мета: формування у студентів уявлення про особливості структури історичної пам'яті українського народу, природу та прояви дуалізму національної історичної свідомості та визначити шляхи його подолання.

завдання:

- розглянути поняття ідентичності;
- визначити основні моделі історичної пам'яті в Україні та можливості їх співіснування;
- пояснити феномен радянської ідентичності та вказати на інструменти її конструювання;
- вказати на наслідки політичних репресій 1920-1980-х для формування національної пам'яті;
- вказати на моделі подолання конфліктів пам'яті та шляхи формування української національної ідентичності;
- сформулювати здатність критично сприймати політичні маніпуляції, спрямовані на роз'єднання українського народу на підставі різних варіантів історичної пам'яті.

У результаті вивчення даного курсу студент повинен

знати:

- розвиток наукових уявлень про колективну пам'ять;
- історичні передумови формування історичної пам'яті українців;
- моделі пам'яті, що існують в українському суспільстві;
- засоби формування радянської ідентичності;
- способи використання історичних міфів в політичному просторі;
- вплив пострадянської ідентичності на культуру історичної пам'яті в Україні.

вміти:

- розрізняти поняття «політика пам'яті» та «масова свідомість»;
- визначати ментальні наслідки проживання українців у складі радянської держави;
- встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між пострадянською ідентичністю та соціальними конфліктами в Україні;
- розпізнавати маніпулятивні практики політичних сил, що ґрунтуються на «ностальгуванні» за радянським минулим;

У результаті вивчення даного курсу студент оволодіває такими **компетентностями:**

I. Загальнопредметні:

- здатність до абстрактного мислення, аналізу і синтезу.
- здатність робити смислові узагальнення та висновки;
- готовність до пізнання нового і здатність до навчання впродовж життя;
- здатність раціонально організувати власну діяльність та ефективно використовувати час;
- навички роботи в групі, розподіл функцій в колективній роботі;

- навички використання інформаційних і комунікаційних технологій;
- здатність до аналізу та інтерпретації тексту, порівняння змісту різних текстів;
- вміння пошук у та узагальнення інформації з досліджуваної проблеми;
- навички реферування, створення систематизованих оглядів спеціальної літератури;
- дотримання стандартів академічного оформлення тексту;
- здатність використовувати державну мову в у науковому вжитку та діловому спілкуванні.

II. Фахові:

- критичне усвідомлення взаємозв'язку між фактами, подіями, явищами і процесами у минулому та сучасності;
- критичне усвідомлення відмінностей в осмисленні історичного минулого різних періодів та у різних контекстах;
- розуміння соціальних функцій історика, можливостей використання історії та загроз зловживання історією;
- здатність спілкуватися державною мовою із використанням термінів прийнятих в фаховому середовищі;
- здатність виявляти і опрацьовувати належним чином різні джерела інформації для реалізації науково-дослідних проектів;

Засвоєння курсу **«Історична пам'ять як основа формування національної ідентичності»** сприятиме підвищенню інтересу студентів до історичного минулого сприятиме розумінню ними соціально-політичних процесів, що відбуваються в сучасній Україні.

2. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Кредит 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ КУРСУ.

Тема 1. Поняття історичної пам'яті. Особливості структури історичної пам'яті українського народу.

«Memory studies» як напрямок сучасних досліджень. Моріс Хальбвакс. Види історичної пам'яті: колективна, групова, індивідуальна. Коротка та довга історична пам'ять.

Дуалізм колективних уявлень про минуле. Причини амбівалентності історичної пам'яті українців: релігійна орієнтація громадян, історичне існування у різних державних об'єднаннях, відмінності у етнічному складі населення окремих частин країни, локальне вживання відповідних мов та діалектів, розбіжності у політичних уподобаннях мешканців певних регіонів, відмінності у соціальному складі населення, економічному розвитку.

Кредит 2. ФЕНОМЕН ПОСТРАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Тема 2. Засоби конструювання людини «нового типу».

Поняття ідентичності. Радянська політика творення ідентичності як комплексу моральних, ціннісних, соціальних, політичних, матеріальних стереотипів. Радянська й

національна ідентичності. Зміна соціальних ролей жінки та чоловіка. Більшовистська гендерна політика. Проект «нової жінки-будівника соціалізму». Роль праці та спорту у вихованні радянської людини.

Тема 3. Інструменти управління масовою свідомістю.

Форми та методи пропаганди в СРСР. Концепція політичної релігії. Квazірелігія марксизму. Квazірелігійні практики. Радянська календарна обрядовість. Масові святкування. Преса, кіно, телебачення, радіо. Мистецтво соцреалізму як інструмент для формування радянського громадянина. Образ ворога в політиці творення ідентичності. Радянська освіта і виховання. Атеїстичне виховання.

Кредит 3. МІЖНАРОДНА ПРАКТИКА ЗБЕРЕЖЕННЯ КОЛЕКТИВНИХ УЯВЛЕНЬ ПРО МИНУЛЕ

Тема 4. Політика пам'яті: світовий досвід.

Увічнення пам'яті про видатних земляків в різних країнах. Національні Пантеони. Героїзм як соціокультурне явище. Проблема повернення на Батьківщину праху національних героїв: етичні та практичні аспекти. Суспільні рейтинги національних лідерів України: засіб консолідації чи шлях до конфлікту. Моделі подолання контраверсійного минулого: німецька, американська, англійська, італійська.

Кредит 4. КОНФЛІКТИ ПАМ'ЯТЕЙ У ПОЛІТИЧНОМУ ПРОСТОРИ УКРАЇНИ

Тема 5. Політика пам'яті в Україні.

Поняття «політика пам'яті». Засоби конструювання колективних уявлень про минуле: освіта, медіа простір, історичний календар, меморіалізація простору, топоніміка. Управління масовою свідомістю через репрезентацію історичних подій. Дихотомія «ми – вони», як вітчизняний конструкт історичної пам'яті. Міфи та їх вплив на національну безпеку.

Кредит 5. ІСТОРИЧНА СВІДОМІСТЬ ТА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ

Тема 6. Історична пам'ять як засіб самоідентифікації.

Історична свідомість. Національна ідентичність. Культура й етика історичної пам'яті. Способи подолання конфліктогенності минулого. Національна ідентичність в умовах глобалізаційних викликів. Руйнування культурно-ціннісного російсько-українського поля. Національна світоглядна самодостатність.

3. СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин	
	Денна форма	Заочна форма

	Усього	у тому числі					Усього	у тому числі				
		Л	П	лаб	Інд	ср		л	п	лаб	інд	ср
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Кредит 1. Теоретико-методологічні засади курсу												
Тема 1. Поняття історичної пам'яті. Особливості структури історичної пам'яті українського народу	14	4	2			8	20					20
Кредит 2. Феномен радянської ідентичності												
Тема 2. Засоби конструювання людини «нового типу»	26	2	4			20	25	2	2			21
Тема 3. Інструменти управління масовою свідомістю	26	2	4			20						
Кредит 3. Міжнародна практика збереження колективних уявлень про минуле												
Тема 4. Політика пам'яті: світовий досвід.	34	2	4			28	25	2	2			21
Кредит 4. Конфлікти пам'ятей у політичному просторі України												
Тема 5. Політика пам'яті в Україні	16	2	4			10	20					20
Кредит 5. Історична свідомість та національна ідентичність												
Тема 6. Історична пам'ять	10	2	4			6	22	2				20

як засіб самоідентифікації												
Усього годин	150	14	36			100	150	10	6			134

5. ТЕМИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Поняття історичної пам'яті. Особливості структури історичної пам'яті українського народу.	2
2	Інструменти управління масовою свідомістю СРСР	4
3	Засоби конструювання людини «нового типу»	4
4	Ідеальна модель радянської родини	2
7	Гендерна політика в СРСР	2
8	Національне питання та національна політика радянської влади	2
9	Політичні репресії 1920-1980-х та формування національної пам'яті	2
10	Політика пам'яті: світовий досвід	4
	Політика пам'яті в Україні	4
11	Історична пам'ять як засіб самоідентифікації.	4
12	Образ минулого в уявленні моєї родини: усноісторичний зріз	6
	Всього	36

6. САМОСТІЙНА РОБОТА

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Підготовка глосарію	20
2	Мультимедійна презентація «Засоби пропаганди в СРСР як інструмент формування радянської ідентичності»	20
3	Аналіз джерел та літератури для написання реферату	10
4	Виконання та захист дослідницького завдання на запропоновану	30

	тему із застосуванням методу усної історії	
5	Есе «Пострадянська ідентичність та її вплив на українське суспільство»	20
	Разом	100

7. МЕТОДИ НАВЧАННЯ

Дисципліна передбачає використання *традиційних, активних та інтерактивних методів* навчання (дебати, мозковий штурм, лекції з використанням інтерактиву, методи оцінювання і самооцінювання, планування та інші).

З-поміж традиційних методів використовуються:

1). пояснювально-ілюстративний метод – студенти отримують знання на лекції, з навчальної або методичної літератури в "готовому" вигляді. Сприймаючи й осмислюючи факти, оцінки, висновки, студенти залишаються в рамках репродуктивного (відтворюючого) мислення. Застосовується для передачі великого масиву інформації.

2). метод проблемного викладу – використовуючи різноманітні джерела й засоби, викладач, перш ніж викладати матеріал, ставить проблему, формулює пізнавальне завдання, а потім, розкриваючи систему доказів, порівнюючи точки зору, різні підходи, показує спосіб рішення поставленого завдання.

3). частково-пошуковий, або евристичний, метод – організація активного пошуку рішення висунутих у навчанні (або самостійно сформульованих) пізнавальних завдань або під керівництвом педагога, або на основі евристичних програм і вказівок. Процес мислення набуває продуктивного характеру, але при цьому поетапно направляється й контролюється викладачем або самими студентами на основі роботи над програмами і навчальними посібниками. Найчастіше застосовується на семінарах.

4). дослідницький метод – після аналізу матеріалу, постановки проблем і завдань і короткого усного або письмового інструктажу студенти самостійно вивчають літературу, джерела, ведуть спостереження й вимірювання й виконують інші дії пошукового характеру. Ініціатива, самостійність, творчий пошук проявляються в дослідницькій діяльності найбільше повно.

Серед активних методів використовуються такі:

1). практичні вправи, у процесі виконання яких студенти моделюють свої дії у різних навчальних і виховних ситуаціях майбутньої професійної діяльності;

2). аналіз конкретних ситуацій як індивідуально, так і в малих навчальних групах (6-8 осіб), у ході розбору яких студенти не тільки вчаться формулювати проблеми й ухвалювати рішення щодо них, але й виробляють ряд важливих навичок в області міжособистісної комунікації, групової роботи й лідерства;

3). робота в малих навчальних групах, у ході якої студенти виконують практичні вправи, розбирають конкретні ситуації, готують групові проекти й беруть участь у ділових

іграх; така робота допомагає студентам освоювати рольову поведінку, учитися ефективному спілкуванню й обміну досвідом, виробляти лідерські якості.

Крім того вивчення курсу базується на використанні **комунікативних методів**, що охоплюють методи й процедури контакту студента з безпосереднім джерелом знань (викладачем методики, вчителем етики, керівником педпрактики та ін.).

Комунікативні методи поділяються на пасивні й активні: у перших провідна роль належить викладачеві методики, вчителю етики (студент лише фіксує зміст лекції, протоколює дії вчителя й учнів тощо); в активних методах ініціатива належить студентові, який активно контактує з викладачем методики, вчителем етики (активні методи поділяються на групові (мозковий штурм, круглий стіл, ділові ігри) та індивідуальні методи (інтерв'ювання, вільний діалог, експертні ігри)).

Активно використовуються **текстологічні методи**, що включають методи набуття знань із фахових документів (навчальних планів і програм, методичних листів МОН України тощо) і фахової літератури (монографій, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, науково-методичних статей тощо).

8. МЕТОДИ КОНТРОЛЮ

1. Метод усного контролю. Етапи усного опитування: постановка викладачем питань (завдань) з урахуванням специфіки предмета і вимог програми; підготовка студентів до відповіді і викладення своїх знань: корекція і самоконтроль викладених знань по ходу відповіді; аналіз і оцінка відповіді.
2. Методи письмового контролю (письмові контрольні роботи, індивідуальні завдання).
3. Самоконтроль і самооцінка.
4. Комплексна діагностика знань, умінь та навичок студентів з курсу здійснюється на основі результатів проведення поточного і підсумкового контролю знань (заліку). Об'єктом рейтингового оцінювання знань студентів є програмний матеріал дисципліни, засвоєння якого перевіряється під час контролю.

Завданням поточного контролю є систематична перевірка розуміння та засвоєння програмного матеріалу, виконання практичних робіт, умінь самостійно опрацьовувати тести, складання конспекту, написання дослідницької роботи, здатності публічно чи письмово представляти певний матеріал.

Завданням підсумкового контролю (заліку) є підсумкова перевірка глибини засвоєння студентом програмного матеріалу дисципліни, логіки та взаємозв'язків між окремими її розділами, здатність творчого використання набутих знань, уміння сформулювати своє ставлення до певної проблеми, що впливає зі змісту дисципліни тощо.

Критерії оцінювання:

а) при усних відповідях:

- повнота розкриття питання;
- логіка викладення, культура мови;
- впевненість, емоційність та аргументованість;

- використання основної та додаткової літератури (підручників, навчальних посібників, журналів, інших періодичних видань тощо);
 - аналітичні міркування, уміння робити порівняння, висновки;
- б) при виконанні письмових завдань:
- повнота розкриття питання;
 - цілісність, систематичність, логічна послідовність, уміння формулювати висновки;
 - акуратність оформлення письмової роботи;
 - підготовка матеріалу за допомогою комп'ютерної техніки, різних технічних засобів (плівок, слайдів, приладів, схем тощо).

Для визначення ступеню оволодіння навчальним матеріалом із подальшим його оцінювання застосовуються наступні рівні досягнень студентів.

Високий рівень. Студент вільно володіє навчальним матеріалом на підставі вивченої основної та додаткової літератури, аргументовано висловлює свої думки, проявляє творчий підхід до виконання індивідуальних та колективних завдань при самостійній роботі.

Достатній рівень. Студент володіє певним обсягом навчального матеріалу, здатний його аналізувати, але не має достатніх знань та вмінь для формулювання висновків, допускає несуттєві неточності.

Задовільний рівень. Студент володіє навчальним матеріалом на репродуктивному рівні або володіє частиною навчального матеріалу, уміє використовувати знання в стандартних ситуаціях.

Низький рівень. Студент володіє навчальним матеріалом поверхово й фрагментарно.

Незадовільний рівень. Студент не володіє навчальним матеріалом.

Встановлюється порядок перерахунку рейтингових показників до нормованої 100-бальної університетської шкали оцінювання у традиційну 4-бальну шкалу та європейську шкалу ECTS.

Контроль самостійної роботи студентів здійснюється як під час аудиторних занять (на семінарах заняттях), так і у позааудиторний час, визначений викладачем. Контроль самостійної роботи передбачає: визначення ступеня засвоєння матеріалу; визначення якості виконання індивідуальних і творчих; відвідування консультацій викладача; своєчасне виконання і здача поточних завдань; оцінку знань, здобутих у результаті самостійної навчальної роботи.

9. РОЗПОДІЛ БАЛІВ, ЯКІ ОТРИМУЮТЬ СТУДЕНТИ

Для заліку

Поточне оцінювання та самостійна робота							КР	Сума
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	КР 1-20	500
40	40	100	40	40	100	80	КР 2-20	

							Кр 3 - 20	
--	--	--	--	--	--	--	-----------	--

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

10. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

БАЗОВА

1. Данилюк, Ю.З., Бажан, О.Г., 2000. Опозиція в Україні (друга половина 50-х – 80-ті рр. XX ст.). Київ: Рідний край.
2. Дзюба, І.М., 1998. Інтернаціоналізм чи русифікація? Київ: Видавничий дім "KM Academia".
3. Скульчик, С., 2008. Імперія пам'яті: Російсько-українські стосунки в радянській історичній уяві. Київ: Критика.
4. Кара-Мурза, С.Г., 2004. Радянська цивілізація. Київ: Оріяни.
5. Коцур, В.П. голов. ред., 2014. Українське суспільство в умовах радянського ладу: повсякденний вимір. Навч. посіб. 2-ге вид. Переяслав-Хмельницький: ФОП Лукашевич О.М., [online] URL: <http://176.105.99.186:8081/xmlui/bitstream/handle/8989898989/891/Книга%203.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
6. Маля, М., 2000. Радянська трагедія: історія соціалізму в Росії 1917-1991, Київ: Мегатайп.
7. Мартин, Т., 2013. Імперія національного вирівнювання. Нації та націоналізм у Радянському Союзі (1923–1939 роки). Переклад з англійської С. Вакуленко. Київ: Критика.
8. Шліхта, Н.В., 2010. Історія радянського суспільства: Навч. Посібник. Київ: Видавничо-поліграфічний центр НаУКМА.

9. Шліхта, Н.В., 2015. Історія радянського суспільства: Курс лекцій. 2-ге вид., переробл. і доп. – Х.: Акта.
10. Шпорлюк, Р., 2000. Імперія та нації. Переклад з англійської. Київ: Дух і Літера. [online] URL : <http://litopys.org.ua/sporl/sh.htm>
- 11.

ДОДАТКОВА

1. Андрущенко, Т.В., 2014. Політичні маніпуляції у технологіях тоталітарної пропаганди і сучасність. Гілея: науковий вісник: збірник наукових праць, [online] 80, с.325-328. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILA=&S21STR=gileya_2014_80_85
2. Бабенко, Л., 2017. Як українців робили атеїстами: державна політика проти релігії у перші десятиліття радянської влади. Україна модерна. [online] URL: <http://uamoderna.com/md/babenko-atheism>
3. Бажан, О.Г., 2005. Опозиційний рух в Україні в умовах системної кризи СРСР. Історія України. Маловідомі імена, події, факти, [online] 31, с.189-199. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EJRN&P21DBN=EJRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21COLORTERMS=0&S21P03=IDP=&S21STR=histname_2005_31_189
4. Бобровський, А.С., 2013. Соціальна політика радянської держави у другій половині 1940-х – середині 1960-х років та її реалізація в Донбасі: загальна історіографія проблеми. Вісник Донбаської національної академії будівництва і архітектури, [online] 2, с.11-14. URL: <https://sites.google.com/site/teoriitotalitarizma/f-borkenau-totalitarnyj-vrag>
5. Бровко, А.Г., 2016. Повсякденна культурність радянського суспільства в 20–30-х рр. XX ст. Література та культура Полісся. Серія: Історичні науки, [online] 85, с.234-245. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Ltkpist_2016_85_23.pdf
6. Гриневич, В., 2005. Міт війни та війна мітів. Критика, [online] 5(91), с.2-8. URL: http://shron1.chtyvo.org.ua/Hrynevych_Vladyslav/Mit_viiny_ta_viina_mitiv.pdf
7. Даниленко В., Лаас, Н., Смольницька, М., 2014. Українське суспільство: від пізнього сталінізму до хрущовської «відлиги». Україна XX ст.: культура, ідеологія, політика, [online] 19, с.5-19. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/87890>
8. Данилов, В.П., 2004. Сталинизм и советское общество. Український селянин, [online] 8, с.10-15. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILA=&S21STR=Ukrsel_2004_8_4
9. Єремєєва, К.А. та Куліков, В.О., 2011. Радянський політичний анекдот як форма повсякденного спротиву. Вісник Харківського національного університету імені ВН Каразіна. Сер.: Історія, [online] 44, с.228-241. URL: <http://www.irbis->

[nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?
C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1
&Image_file_name=PDF/VKhIS_2011_982_44_25.pdf](http://nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/VKhIS_2011_982_44_25.pdf)

10. Жінки Центральної та Східної Європи у Другій світовій війні : Гендерна специфіка досвіду в часи екстремального насильства, 2015. Зб. наук. статей / за наук. ред. Гелінади Грінченко, Катерини Кобченко, Оксани Кісь. – Київ: ТОВ «Арт-книга».
11. Каганов, Ю.О., 2013. Радянські свята та обряди у контексті ідеологічної політики в Україні другої половини ХХ ст. Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. [online] 36, с.186-194. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npifznu_2013_36_33
12. Киридон, П.В., 2016. Західна історіографія про радянську політичну номенклатуру повоєнного двадцятиріччя. Історична пам'ять : наук. зб. [online] Полтава: Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка, 34-35, с.134-143. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/6632>
13. Кульчицький, С., 2006. Утворення СРСР: нові погляди. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. [online] 15, с.684-699. URL: <http://www.inst-ukr.lviv.ua/files/23/610Kulchychkyj.pdf>
14. Попович, З., 2017. Особливості соціально-класової структури радянського суспільства, витоків та характеру протестного руху в СРСР. Спільне. [online] URL: <https://commons.com.ua/uk/osoblivosti-sotsialno-klasovoyi-strukturi-radyanskogo-suspilstva-vitokiv-ta-harakteru-protestnogo-ruhu-v-srsr/>
15. Смольницька, М., 2011. Жінка в радянському суспільстві: офіційний образ і реальна практика. Україна ХХ століття: культура, ідеологія, політика, [online] 16, с.162-174. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/2121/1/Sidorkina.pdf>
16. Українські жінки в горнілі модернізації, 2017/ під заг. редакцією Оксани Кісь. Харків: Видавництво КСД.
17. Устенко А.А., 2016. Інтеграція та адаптація «колишніх людей» у післяреволюційне радянське суспільство, Historia III Polsko-ukraińskie spotkania młodych historyków naukowych, [online] II, с.1-14 URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/jspui/bitstream/6789/6447/1/Ustenko%20A.PDF>
18. Шишко, К., 2009. Образ Л. І. Брежнева в радянських політичних анекдотах. Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії, [online] 12, с.140-152. URL: <http://uamoderna.com/md/shukan-communist-leaders-ukraine>

11. ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

1. <http://www.archives.gov.ua/>
2. <http://www.nbuv.gov.ua/>
3. <http://www.history.org.ua>
4. <http://www.istpravda.com.ua/>
5. <http://cdvr.org.ua/>
6. <http://historians.in.ua>
7. <http://istgeography.moy.su/>
8. <http://www.uamoderna.com/konfseminary>
9. <http://www.memory.gov.ua>